

WOUTER

Wouter

van student tot onderduiker

JACQUES ROELAND

© 2020 J. Roeland / Uitgeverij U2pi

Titel: Wouter, van student tot onderduiker

Auteur: Jacques Roeland

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag

www.uitgeveriju2pi.nl

Druk: JouvBoekdrukkerij.nl

ISBN: 978-90-8759-932-4

NUR: 300

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

HOOFDSTUK 1

OORLOGSTIJD. ZOMER 1941.

Het was op een prachtige zomerse dag midden augustus 1941. In gedachten verzonken luierde ik in de rookstoel bij het raam gekoesterd door de warmte van de zonnestralen. Af en toe vlogen in alle vrijheid wat vogels voorbij. Die hadden kennelijk geen last van de oorlog.

Ik had er net een jaar opzitten op de 'de Ruyterschool' aan Boulevard Bankert in Vlissingen en was een paar maanden geleden zeventien geworden. Het eerste jaar was best zwaar geweest. Alles was nieuw. De vakken, de leerkrachten, de medeleerlingen, de stad. Omdat de afstand tussen Leiden en Vlissingen te groot was om dagelijks heen en weer te reizen, verbleef ik in het internaat aan de Julianalaan dat bij de zeevaartschool hoorde. Af en toe overviel me het gevoel van heimwee. Alleen in de schoolvakanties reisde ik vice versa met de trein naar huis. Dat scheelde in ieder geval één eter thuis en flink wat reisgeld voor mijn ouders. Gelukkig zat Maarten, een klasgenoot van me, ook in het internaat. Hij was een kei in wiskunde en hielp mij regelmatig bij het oplossen van ingewikkelde vraagstukken, als wij 's avonds zaten te blokken. Dankzij hem was ik met de hakken over de sloot overgegaan.

Begin juli, de vrijdag net voor de zomervakantie, kwam de directeur, dhr. Dorsman, het klaslokaal Engels binnen gestapt. Zijn gezicht was bedrukt. "Mag ik even", zei hij tegen meneer de Boer. "Gaat uw gang", antwoordde deze formeel. "Jongens," zei hij, "ik heb een heel vervelende

mededeling. Op last van de Duitse bezetter wordt onze zeevaartschool van Vlissingen naar Nijmegen verplaatst, omdat dit gebouw gevorderd wordt. Het gaat dienst doen als onderkomen voor hoge Duitse officieren vanwege de strategische ligging aan de Westerschelde hier. Het is niet anders! Volgend schooljaar gaan de lessen dus in Nijmegen verder. Waar weet ik nog niet precies, maar jullie krijgen de informatie voor het volgende schooljaar in ieder geval ruimschoots op tijd thuis gestuurd. Voor degenen die in het internaat verblijven, geldt dat ze alle, maar dan ook alle persoonlijke spullen mee moeten nemen naar huis. Er mag dus niets blijven staan. Je uniform moet je keurig netjes in je kast opgehangen achterlaten. Je pet op de bovenste plank. Wat mij betreft mogen jullie nu je spullen pakken en naar huis gaan. O ja, alle anderen moeten ook allemaal eerst het schooluniform met pet inleveren bij de conciërge, meneer de Peuter, in het kleding depot. Ik wens jullie een heel fijne vakantie en na de zomervakantie zie ik jullie graag in Nijmegen weer terug. Mocht je om welke reden dan ook stoppen met de opleiding, geef dit dan tijdig aan. Helaas kan ik nu verder geen vragen beantwoorden.”

Zichtbaar aangeslagen verliet dhr. Dorsman daarop het lokaal. Wij bleven met stomheid geslagen achter. Dit had niemand verwacht. Bij het inpakken van de schooltassen ontstond veel tumult en gekakel. Maarten zei tegen mij: “Nou lekker hoor! Nijmegen, een zeevaartschool in Nijmegen, aan een rivier in het binnenland”, en zissend: “Rotmoffen. Trouwens, wat ga jij doen het volgend schooljaar?” “Ik weet het nog niet”, zei ik weifelend. We gaven meneer de Boer een hand en wensten hem een

fijne vakantie toe. Verder schalde het over en weer: “Fijne vakantie hè en tot volgend jaar!” Maarten en ik pakten onze tassen, liepen de trap af en gingen op weg naar het internaat, opgewonden en verontwaardigd kletsend over de onverwachte sluiting van de school. Buiten gekomen moesten we langs de Westerschelde de Boulevard Bankert nog een eindje aflopen voor we bij de duinovergang ‘de Leeuwentrap’ zouden komen.

De Westerschelde lag er evenals de stad rustig bij. Dit was het jaar eerder, een paar maanden voor wij met de opleiding begonnen, vast anders geweest. Op 10 mei 1940 vielen Duitse troepen Nederland binnen. Hier in Zeeland was Vlissingen hun eerste doelwit. De haven en het marinerrein waren de belangrijkste Duitse doelen in Zeeland. Het scheepvaartverkeer op de Westerschelde kreeg toen te maken met Duitse luchtaanvallen en zeemijnen. Op zondag 12 mei volgden de eerste bombardementen op de Vlissingse binnenstad en het havengebied. Later werd door het Nederlandse afweergeschut nog een Messerschmitt 110 neergehaald. Als gevolg daarvan raakte het Vlissingse station zwaar beschadigd. Nederland capituleerde op 15 mei 1940, een dag na het verwoestende bombardement op Rotterdam. De opperbevelhebber H. Winkelman tekende in Rijsoord de overgave. De capitulatie gold niet voor de provincie Zeeland, waar nog enkele dagen strijd werd geleverd, totdat een bombardement op Middelburg ook de overgave van Zeeland forceerde. Nu leek de Duitse bezetter alles onder controle te hebben en waren alle strategische punten in hun handen.

“Jij gaat volgend schooljaar zeker wel door met de opleiding”, vroeg ik aan Maarten. “Jij hebt een prachtig rapport en jouw vooropleiding aan de HBS was trouwens veel beter dan die van mij.” “Hoezo, jij bent toch ook over en met hard werken kom jij er heus wel”, stelde hij mij gerust. “Ja misschien wel”, zei ik met enige twijfel in mijn stem. “Ik zal het er nog eens uitgebreid met mijn ouders over hebben, ook omdat de opleiding hier stopt.” “Ja, dat moeten we in ieder geval, maar als het kan, je weet maar nooit in deze oorlogstijd, ga ik volgend schooljaar in Nijmegen verder”, verzekerde Maarten.

En zo liepen we voor de laatste keer in onze keurige op maat gemaakte schooluniformen, waar we zo trots op waren, de boulevard af. De zon weerkaatste prachtig op het blinkende goudkleurige schip van Michiel de Ruyter, het embleem aan de voorkant van onze petten. De zwaar bewapende Duitse soldaten die we onderweg tegenkwamen, stonden in alle rust met een sigaret in de hand te keuvelen of genoten al wandelend van de middagzon en het prachtige uitzicht over de Westerschelde. Soms kregen ze verstoord in onze richting als Maarten weer eens expres de zonreflectie van zijn embleem in het gezicht van een Duitse militair scheen. Hij grinnikte dan naar mij. Ik vond het maar niks, want je wist nooit hoe die gasten zouden reageren. In het begin van het schooljaar hadden de Duitsers nog wel eens de neiging om ons te groeten, omdat ze dachten dat wij hoge marine officieren waren, maar dat was snel overgegaan in minachting toen ze doorkregen dat wij maar van de zeevaartschool waren. Veel leerlingen van onze school, die in de middagpauze

buiten een luchtje gingen scheppen, marcheerden soms provocerend naar het standbeeld van Michiel Adriaenszoon de Ruyter bij het havenhoofd, om met de bezetter de draak te steken. Niet zonder risico!

Inmiddels waren we bij de Leeuwentrap aangekomen. Een enorme brede betonnen trap van wel vijfenveertig treden met om de vijftien treden telkens een vlak tussenstuk van een paar meter en beneden aan weerszijden een beeld van een leeuw. Eén met het wapenschild van Vlissingen en één met het rijkswapen.

“Wedstrijdje? Kijken wie het eerst beneden is”, riep ik. “Oke”, schreeuwde Maarten. Als gekken vlogen we de trappen af, ondertussen goed uitkijkend dat we niet zouden struikelen.

Ik kwam als eerste onderaan met hijgend in mijn kielzog Maarten. “Gewonnen”, riep ik plagerig. “Poeh,” zuchtte hij, “jouw conditie is net iets beter dan de mijne.” “Moet je maar niet zoveel roken”, lachte ik. “Ja, moet jij nodig zeggen”, wierp Maarten mij terug. En terwijl we uit stonden te hijgen, haalde Maarten zowaar een sigaret uit zijn pakje Player en stak die op. “Jij ook eentje?”, vroeg hij. “Nou vooruit dan maar,” grinnikte ik, “even uitpaffen.”

Al rokend liepen we via de Prinses Marijkestraat naar het internaat aan de Julianalaan.

Bij de ingang stonden twee gewapende Duitse militairen van de Wehrmacht. “Was sollen sie”, zei de grootste en keek ons met een norse blik onderzoekend aan. “Ferien,” antwoordde ik enigszins verbijsterd, “we gaan onze

spullen pakken.” “Unsere Sachen packen”, viel Maarten mij bij. “Ja gut... und schnell”, gelastte de kleine ons en wees met de loop van zijn geweer naar de deuropening. “Nou, ze maken er wel werk van,” zei Maarten toen we naar onze slaapzaal liepen, “amper hebben we te horen gekregen dat onze opleiding stopt, of ze hebben ons internaat al in bezit genomen. Stelletje schoften. Die slapen vanavond vast en zeker al in onze bedden.” “Laten we maar gauw zorgen dat we ons omkleden en onze spullen gaan pakken”, probeerde ik hem te kalmeren.

Na het omkleden waren wij, maar ook andere jongens uit het internaat, zwijgzaam alle spullen aan het inpakken in koffers en rugzakken. Boeken, schrijf- en tekengerai, rapport, overall, schoenen, kleding en familiefoto's. Uniformen werden keurig op kleerhangers in de kasten ophangen. De petten met het embleem naar voren op de bovenste plank. Sommigen waren al klaar en verlieten, ons een goeie vakantie wensend, bepakt en bezakt het gebouw. Nog een laatste controle of we niks vergeten hadden om definitief mee naar huis te nemen en dan op weg naar het station. Daar kochten we een enkeltje. De trein reed gelukkig. Maarten reisde het eerste deel van de treinreis met mij mee. In Roosendaal namen we afscheid van elkaar. Hier scheidden onze wegen zich, want hij woonde in Breda en moest dus overstappen. Met niet al te veel vertraging kwam de trein in de loop van de avond met een brute schok tot stilstand op het station van Leiden. De locomotief blies stoom af. Ik slingerde mijn rugzak op mijn rug, pakte mijn koffer en stapte de personenwagon uit. Het station leek wel een vesting.

Overall en dreigend zwaarbewappende Duitse militairen die de boel controleerden. Een eindje verder op het peron zag ik tot mijn grote verrassing mijn vader staan. Hij zwaaide met zijn armen en riep: “Hé, Wouter hier!” Ik liep zo hard als ik kon op hem af en zette mijn koffer met een plof neer. We omhelsden elkaar, blij dat we elkaar na lange tijd weer zagen. “En... ben je over”, vroeg hij. “Ja gelukkig wel, maar hoe komt u hier?”

“Nou, ik wist dat je vandaag naar huis zou komen en heb direct na mijn werk hier op het station geïnformeerd hoe laat de trein uit Vlissingen aan zou komen, vandaar.” “Heel leuk van je pa! Verder alles goed thuis?”, vroeg ik hem. “Nou, met je moeder en je zusjes wel, maar je broer Carel zit in Berlijn!” “In Berlijn!”, stamelde ik onthutst. “Ja in Berlijn jongen, Arbeitseinsatz”, klonk het met enige verontrusting in zijn stem. “Potverdorie, wat een toestand, hoe is het mogelijk”, was het enige wat ik uit kon brengen. “Hij moest wel, anders kreeg hij geen uitkering en wij geen voedselbonnen meer. We hebben het er nog wel over”, zei mijn vader en pakte mijn koffer op. “Kom we gaan.”

In het begin van de Tweede Wereldoorlog werden werklozen nog op vrijwillige basis uitgezonden om in Duitsland te gaan werken. De propagandacampagne, met de leus: ‘Ook zoo tevreden? Hij werkt in Deutschland’, leverde echter te weinig arbeidskrachten op, waarna werd overgegaan tot het uitkammen van bedrijven. Werklieden die voor een bedrijf niet per se onmisbaar waren, werden naar Duitsland gestuurd. Dit leverde naar de zin van de Duitse bezetter ook niet voldoende arbeiders op en in oktober

1940 werd de openbare arbeidsbemiddeling een rijkstaak. Met ingang van 1 mei 1941 werd de Arbeidsbeurs door de bezetter omgetoverd tot één van de 37 'Gewestelijke Arbeidsbureaux' in ons land en viel voortaan onder het Rijksarbeidsbureau. Hiermee kreeg zij steviger grip op het tewerkstellen van werkloze mannen in Duitsland in dienst van de Duitse oorlogsmachine. Telkens werden er in dat jaar zwaardere maatregelen genomen om ervoor te zorgen dat ook daadwerkelijk alle werklozen in Duitsland aan het werk gingen. Het weigeren van werk in Duitsland had tot gevolg dat je niet meer kon rekenen op ondersteuning, op plaatsing bij de binnenlandse werkverschaffing, of op een uitkering uit de werklozenkas. Daar kwam nog bij dat als je naar Nederland terugkeerde, omdat je het niet meer zag zitten om in Duistland te werken, je vrijwillig werkeloos was en ook niet in aanmerking kwam voor steun.

Ook buiten het station patrouilleerden Duitse soldaten. Regelmatig scheurden ons intimiderend in camouflage kleuren geschilderde BMW motoren voorbij. Met op het zijspan een mitrailleur bevestigd, waar zo'n gehelmde bakkenist je mee onder vuur kon nemen.

Het was niet zover lopen naar ons huis aan de Brederodestraat.

“Hebben jullie al wat van Carel gehoord?”, vroeg ik. “Ja, dat wel, hij heeft een brief gestuurd, die zal ik je straks als we thuis zijn wel laten lezen”, zei mijn vader. “Ben benieuwd”, antwoordde ik. “Trouwens, ik heb ook een vervelende mededeling. De zeevaartschool is ingepikt door de Duitsers en wij kunnen volgend schooljaar verder in Nijmegen, als we dat willen. De directeur kwam

ons dat vanmiddag tijdens de laatste les Engels vertellen.” “In Nijmegen, hoe verzinnen ze het”, riep mijn vader uit. “Echt weer zo’n moffenstreek! En weet je dan al waar en hoe precies?” “Nee dat niet, dat kon hij ons nog niet vertellen. Maar we zullen deze zomervakantie een brief van de opleiding krijgen met alle noodzakelijke informatie.” “Nou dan wachten we dat eerst maar even af. Je kan maar beter studeren, dan dat je naar Duitsland moet om daar voor die Hitler te gaan werken”, zei mijn vader stellig.

Bij huis aangekomen stond mijn moeder al op de uitkijk. Ze deed met een grote glimlach de deur voor ons open. “Zo, daar zijn jullie dan”, zei ze opgelucht. Ik gaf mijn moeder een dikke pakkerd. Ondertussen zeulde mijn vader mijn koffer de kamer in, deed ik mijn rugzak af en ploften we in de stoelen. “Hoe is het met je?”, vervolgde ze. “Ben je over?” “Ja, maar met de hakken over de sloot.” “Geeft niks jongen,” zei ze geruststellend, “over is over, nu eerst vakantie! Heb je het al gehoord van Carel?”, vroeg ze. “Ja, ik heb het er onderweg met pa over gehad”, zei ik. “’t Is wat hè. Waar zijn Marieke en Ineke?”, vroeg ik. “Oh, die liggen al in dromenland”, liet ze me weten. “Trouwens, moet jij niet wat eten?”, kwam mijn vader tussendoor. “We hebben nog wat soep over.” “Nou,” glimlachte ik, “ik heb best trek gekregen.” Mijn moeder ging de keuken in en kwam even later met een heerlijk kopje soep terug. Mmmm, dat smaakte ouderwets lekker!

Die avond praatten we bij over van alles en nog wat: de oorlog, de bezetting, de maatregelen die de Duitsers namen, het opkomend verzet, de zeevaartschool, mijn

rapport, mijn zusjes en Carel. Ook kreeg ik van alles te lezen, waaronder Carels brief. Hierna gingen we slapen. Morgen weer een dag!

Brief:

GEWESTELIJK ARBEIDSBUREAU – LEIDEN

Aan den Heer Carel de Bruin.

Brederodestraat 28

te Leiden

Ik deel U mede, dat u bent aangewezen tot het aanvaarden van passende arbeid in Duitschland.

Zulks op grond van een door de Duitsche autoriteiten genomen beslissing.

In verband hiermede verzoek ik U zich op woensdag 28 mei om 10.00 uur te melden

bij het Gewestelijk Arbeidsbureau te Leiden.

U behoort dan in het bezit te zijn van 6 pasfoto's (en tevens van een verklaring van den Gemeentelijken Distributiedienst van Uw woonplaats waaruit blijkt, dat alle distributie bescheiden op 27 mei door U zijn ingeleverd).

Indien U kostwinner zijt, dient U daarvan een door het Gemeentebestuur afgegeven verklaring mede te nemen.

De Directeur, P.J van Dam

G.A.B No 85 VII '41

Brief:

RAADGEVINGEN VOOR HEN DIE IN DUITSCHLAND
GAAN WERKEN
WAT KAN WORDEN MEEGENOMEN.

Voldoende kleding, schoenen, laarzen, toiletartikelen.

Aan vaklieden (timmerlieden en metselaars vooral) wordt aangeraden eenig gereedschap, z.g.n. handgereedschap, mede te nemen. Zorg voor een goede afsluitbare koffer. Men kan vrij meenemen 75 sigaretten of 25 sigaren of 1½ ons tabak. Dus één van deze drie tabakswaaren.

Rijwielen kan men meenemen. Men heeft er dan voor te zorgen, deze één of twee dagen vóór het vertrek te bevrachten naar het Nederlandsche grensstation, b.v. Venlo of Oldenzaal. Bij aankomst aldaar moet men het rijwiel zelf afhalen en er voor zorgen, dat het in den trein naar Duitschland komt. Op het eerste Duitse station moet men het vervolgens zelf bevrachten tot de plaats van bestemming. Alle risico's en alle zorg voor de rijwielen zijn dus voor rekening van den arbeider zelf. Beperk het meenemen van rijwielen tot het noodzakelijkste.

Brief Carel

Berlijn zondag 8 juni 1941,

Lieve vader, moeder, broer en zusjes,

Na het vroege vertrek van het station donderdagochtend, was ik rond half elf in Oldenzaal. Een half uur later waren we in Bentheim. Daar werden we allemaal gecontroleerd en duurde het wel anderhalf uur voor we weer verder reden. Ik heb mijn broodpakketje maar opgegeten. Even na het middaguur vertrokken we weer. Vijf uur later waren we pas in Hannover. Rond zes uur ging het richting Berlijn. Eindelijk kwam het station Anhalter Bahnhof in zicht. Het was inmiddels rond half elf 's avonds. Vandaaruit gingen we met de S-Bahn naar de Priesterweg. Daar was een zogenaamd doorgangslager, een verzamelplaats van alle 'Arbeitseinsatzers' die naar Berlijn kwamen. We werden daar in noodbarakken ondergebracht. Het was inmiddels elf uur. Dat was dus een hele lange reisdag. De volgende morgen, vrijdag dus, stond ik om zes uur op. Ik had bijna geen oog dichtgedaan. Buiten scheen de zon. Om elf uur werd ik opgehaald door de directeur van Frigidaire GmbH Berlin, Herr Gabel. Hij kwam ons met een zwarte Mercedes ophalen. Met nog drie andere Hollandse jongens stapten we in. De directeur reed ons eerst naar de fabriek. Daar kregen we een rondleiding. Toen gingen we naar zijn kantoor om een en ander te bespreken. Daarna liet hij ons wat van Berlijn zien. Op belangrijke gebouwen wapperden overal vlaggen met hakenkruizen. Vervolgens bracht hij ons naar de Kommandantenstrasse 62. Daar wonen we nu. Het is een groot huis, met heel veel kamers, midden in het centrum. Frau Fischer is de eigenaresse. Aardig

maar streng. Ook kregen we van de directeur te horen dat we morgen (maandag) aan het werk moeten en dat we de weekenden vrij zijn. We hebben dit weekend de stad een beetje verkend en uitgezocht hoe we bij het werk moeten komen. De bus stopt hier vlakbij op de Spittelmarkt en dan is het een dik kwartier rijden langs de Brandenburger Tor en de Rijksdag naar de Huttenstrasse, waar de fabriek staat. Ik ga daar in de montage werken. Dat wordt dus morgen vroeg op, want om zeven uur moeten we beginnen. Ik hoop dat deze brief snel bij U aankomt en dat jullie terugschrijven.

Pa, Ma, Wouter, Marieke en Ineke, het allerbeste hoor en tot kijk.

*Vele groeten van Carel
Kommandantenstrasse 62 SW 68
Berlin
Deutschland*

HOOFDSTUK 2

LEIDEN

Mijn vader trouwde in 1911 met mijn moeder. Hij was toen drieëntwintig en mijn moeder twintig. Hij was in hart en nieren zeeman. Het zat in zijn genen, zeg maar. Vanaf zijn achttiende was hij als machinist gaan varen bij de Koninklijke Paketvaart Maatschappij. Het bedrijf onderhield scheepvaartverbindingen voor passagiers, post en goederen tussen de eilanden van Nederlands-Indië en werd ook wel ‘inter-insulaire vaart’ genoemd. Doordat hij zo lang in de Indonesische archipel gevaren had, sprak hij redelijk Maleis. Toen mijn anderhalf jaar oudere broer Carel geboren werd, voer hij nog steeds bij de KPM en was daardoor vaak langdurig van huis. Maar toen ik in 1924 geboren werd, vond mijn moeder dat het tijd werd dat mijn vader een baan aan de wal ging zoeken. Hij begreep die wens van mijn moeder wel. Met veel pijn in zijn hart had hij toen afscheid genomen van zee en een baan als machinist gevonden bij de E.O.N. centrale hier in Leiden. Een elektriciteitscentrale met een enorme hoge schoorsteen, tussen de Langegracht en de Maresingel in de binnenstad. Zo’n anderhalve kilometer bij ons vandaan. In de volksmond beter bekend onder de naam ‘De Lichtfabriek’.

Vakantie Leiden

De vakantie was voorbij gevlogen. Het was een prachtige zomer. De tweede week van juli was er zelfs een hittegolf